

**SUN'IY INTELLEKT VOSITALARIDAN FOYDALANISHNING
TALABALAR O'QUV MOTIVATSIYASI VA MUSTAQIL
TA'LIMIGA TA'SIRI**

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

"Pedagogika va psixologiya"

kafedrası katta o'qituvchisi

Baxtiyorov Rafail Marovich

rafailbaxtiyorov@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada sun'iy intellekt vositalarining oliy ta'lim muassasalari talabalarining o'quv motivatsiyasi hamda mustaqil ta'lim faoliyatiga ta'siri tahlil qilinadi. Ta'lim jarayoniga ChatGPT, Gemini, Copilot kabi sun'iy intellekt texnologiyalarining kirib kelishi natijasida talabalar bilim olishining yangi shakllari yuzaga kelmoqda. Tadqiqotda sun'iy intellekt vositalarining o'quv motivatsiyasini oshirish, mustaqil ta'lim ko'nikmalarini rivojlantirishdagi ijobiy jihatlari hamda ulardan haddan tashqari foydalanish oqibatida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan salbiy holatlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: *sun'iy intellekt, o'quv motivatsiyasi, mustaqil ta'lim, talaba, ta'lim texnologiyalari, ChatGPT, raqamli ta'lim.*

Abstract: This article analyzes the impact of artificial intelligence tools on the academic motivation and independent study activities of students in higher education institutions. The integration of artificial intelligence technologies such as ChatGPT, Gemini, and Copilot into the educational process is leading to the emergence of new forms of student learning. The research highlights the positive aspects of AI tools in increasing academic motivation and developing independent learning skills, as well as the potential negative consequences that may arise from their overuse.

Keywords: artificial intelligence, academic motivation, independent learning, student, educational technologies, ChatGPT, digital education.

XXI asrda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi ta'lim tizimida ham tub o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Ayniqsa, sun'iy intellekt texnologiyalarining ta'lim jarayoniga tatbiq etilishi talabalarning bilim olish faoliyatini yangi bosqichga olib chiqmoqda. ChatGPT, Gemini, Copilot va boshqa generativ sun'iy intellekt tizimlari qisqa vaqt ichida katta hajmdagi axborotni qayta ishlash, matn yaratish, masalalarni yechish hamda individual maslahatlar berish imkoniyatiga ega.

Bugungi kunda talabalar ushbu vositalardan referat, kurs ishi, taqdimot va mustaqil topshiriqlarni bajarishda keng foydalanmoqdalar. Bu esa sun'iy intellektning

o'quv motivatsiyasi va mustaqil ta'lim faoliyatiga ta'sirini ilmiy jihatdan o'rganish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

«Motivatsiya» tushunchasi «motiv» tushunchasidan kengroq ma'no va mazmunga ega. Motivatsiya – inson xulq-atvori, uning bog'lanishi, yo'nalishi va faolliginitushuntirib beruvchi psixologik sabablar majmuini bildiradi. Bu tushuncha u yoki bu shaxs xulqini tushuntirib berish kerak bo'lganda ishlatiladi, ya'ni: «nega?», «nima uchun?», «nima maqsadda?» degan savollarga javob qidirish- motivatsiyani qidirish demakdir. Demak, u xulqning motivatsion tasnifini yoritishga olib keladi. Motivatsiya atamasi bugungi kunda yoshlarimiz orasida tez-tez tilga olinyapdi. Bu atamani turli soha vakillari shlatib kelmoqda. Shu qatorda ta'limda ham motivatsiya o'quv faoliyatini shakllantiruvchi vositalardan biri bo'lib kelmoqda. Aksariyat yoshlar kino, serial yoki o'qigan adabiyotlaridan o'zlari uchun qahramon tanlab, uning gap so'zlari-yu, yurish-turishi, hatto, kiyinishigacha e'tibor berib o'zlarini o'sha qahramonga o'xshatishga harakat qiladilar. Bu usulda ham motivatsiyani ko'rishimiz mumkin. Ayrim insonlar hayotidan nolib o'zlarini tiklab ololmayotganidan shikoyat qilib qoladilar. Ular motivatsiyadan oldin o'zlaridagi qo'rquv, norozilik, uyatchanlik, ikkilanish va ichki bloklangan xislatlaridan xoli bo'lish haqida qayg'urishlari lozim. Ushbu xislatlar motivatsiyaning aksi bo'lib, insonni maqsad sari intilishlarini yo'qotishga xizmat qiladi. Motivatsiya yetishmasligidan azob chekadigan odamlar ko'p hollarda xayolparastlikka berilgan, aqlarini ishlatishni xohlamaydigan, o'zlariga bee'tibor bo'lib yoshlariga qaraganda ancha keksaygan va hayotga qiziqishi so'ngan noumid inson bo'ladilar. Buyuk faylasuf Suqrot aytganidek, «Kimda istak bo'lsa – yo'lini qidiradi, kimda istak bo'lmasa – sabab qidiradi».

Motivatsiya psixologiyasi mehnatning asosiy ob'ekti inson (shifokorlar, o'qituvchilar, menejerlar, rahbarlar va boshqalar) bo'lgan ijtimoiy tipdagi kasblar vakillari uchun alohida ahamiyatga ega. Mohiyatan, inson bilan (shu jumladan, bola, o'smir, yigit bilan ijtimoiy pedagogik o'zaro munosabatlar) uning motivatsiyasining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olmasdan turib, samarali ijtimoiy o'zaro munosabatni amalga oshirish mumkin emas. Ob'ektiv ravishda mutlaqo bir xil harakatlar, shaxsning harakatlari orqasida butunlay boshqa sabablar bo'lishi mumkin, ya'ni bu harakatlarning rag'batlantirish manbalari, ularning motivatsiyasi butunlay boshqacha bo'lishi mumkin. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, o'quv va o'quv-kasbiy faoliyatning ijtimoiy psixologik xususiyatlari uning motivatsiyasining muhim hal qiluvchi omili bo'lishi mumkin. Motivatsiya muammosining rivojlanishi psixologiyada asosiy o'rinlardan birini egallaydi. O'quv motivatsiyasi - bu o'quv yoki ta'lim va kasbiy faoliyatga kiritilgan motivatsiyaning o'ziga xos turi. Ta'lim motivatsiyasi ushbu faoliyatga xos bo'lgan omillar bilan belgilanadi: – ta'lim tizimi, – o'quv jarayonini tashkil etish, – talabaining xususiyatlari (yoshi, jinsi, intellektual rivojlanishi, qobiliyatlari, intilishlari darajasi, o'zini o'zi qadrlashi, boshqalar bilan

o'zaro munosabati. talabalar va boshqalar), – o'qituvchining kasbiy ahamiyatga ega shaxsiy fazilatlar, uning talabalarga bo'lgan munosabati, shuningdek, – o'quv fanining o'ziga xos xususiyatlari. Zamonaviy talaba shaxsining motivatsion sohasini shakllantirish muammosi hozirgi ijtimoiy rivojlanish sharoitida psixologiya fanida ayniqsa dolzarb bo'lib qolmoqda. Psixologik-pedagogika fanida shaxsiy yondashuvning o'sishi shaxsning motivatsion sohasiga, kasbiy rivojlanishda uni shakllantirish omillari, sharoitlari va vositalariga chuqur qiziqish uyg'otdi. Talaba shaxsining motivatsion sohasini o'rganish muammosi eng ko'p talab qilinadi, chunki ko'pgina qadriyat yo'nalishlarining ahamiyatini qayta baholash, jamiyatdagi o'z o'rnini qayta ko'rib chiqish, hayot natijalari uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olish shaxs motivlarida yashiringan bo'lib, nafaqat bilimni, balki ularni shakllantirishni boshqarishni ham talab qiladi.

Universitetda o'qitganda talaba, birinchi navbatda, yangi didaktik vaziyatga moslashish bilan bog'liq bo'lgan bir qator muammolarga duch keladi, bu maktab ta'limidan tubdan farq qiladigan o'quv jaraenini tashkil etish shakllari va usullaridir. Ushbu endashuv va u bilan bog'liq qiyinchiliklar o'ziga xos didaktik to'siqni yaratadi, uni engib o'tish kerak. Bundan kelib chiqadiki, ijobiy motivlar va asosli maqsadlarni shakllantirish bo'lajak mutaxassis shaxsini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega, chunki motivlar va maqsadlar faoliyatning muhim belgilovchilari hisoblanadi.

Motivatsiya inson faoliyatini harakatga keltiruvchi ichki va tashqi omillar majmuasidir. O'quv motivatsiyasi esa talabaning bilim olishga bo'lgan qiziqishi, intilishi va maqsadga yo'naltirilgan faolligini ifodalaydi.

Psixologiya fanida motivatsiyani tushuntiruvchi turli nazariyalar mavjud. A.Maslouning ehtiyojlar ierarxiyasi nazariyasiga ko'ra, insonning yuqori darajadagi ehtiyojlari, jumladan o'zini namoyon qilish ehtiyoji ta'lim faoliyatini rag'batlantiradi. D.Makklelland muvaffaqiyatga erishish motivini inson rivojlanishining muhim omili sifatida baholagan. Zamonaviy psixologiyada esa o'z-o'zini belgilash nazariyasi (Self-Determination Theory) motivatsiyaning ichki manbalariga alohida e'tibor qaratadi.

Talabaning o'quv faoliyatidagi muvaffaqiyati ko'p jihatdan uning motivatsiya darajasiga bog'liqdir. Motivatsiya yuqori bo'lgan talabalar yangi bilimlarni faolroq o'zlashtiradilar, mustaqil ishlashga intiladilar va murakkab vazifalarni bajarishda qat'iyat ko'rsatadilar.

Mustaqil ta'limning mazmuni va ahamiyati

Mustaqil ta'lim talabaning o'z bilim va ko'nikmalarini mustaqil ravishda egallash, takomillashtirish va nazorat qilish jarayonidir. Zamonaviy oliy ta'lim tizimida mustaqil ta'limning ulushi tobora ortib bormoqda.

Mustaqil ta'lim quyidagi kompetensiyalarni rivojlantiradi:

- mustaqil fikrlash;
- axborotni izlash va tahlil qilish;

- vaqtni boshqarish;
- muammolarni hal etish;
- tanqidiy fikrlash;
- o'z-o'zini nazorat qilish.

Shu sababli talabalarni mustaqil ta'limga yo'naltirish zamonaviy pedagogikaning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Sun'iy intellekt vositalarining o'quv motivatsiyasiga ta'siri

Sun'iy intellekt vositalari talabalar motivatsiyasiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatishi mumkin. Avvalo, ular murakkab mavzularni sodda va tushunarli tarzda izohlash imkoniyatini beradi. Bu esa talabalarda o'quv materialini o'zlashtirishga nisbatan ishonch hissini shakllantiradi.

Bundan tashqari, sun'iy intellekt talabaga individual yondashuvni ta'minlaydi. Talaba o'z savollariga tezkor javob olishi, kerakli ma'lumotlarni qisqa vaqt ichida topishi mumkin. Natijada bilim olish jarayoni qulaylashadi va o'qishga bo'lgan qiziqish ortadi.

Shuningdek, sun'iy intellekt vositalari ta'lim jarayonini interaktiv va qiziqarli qiladi. Bu esa talabalarning ichki motivatsiyasini kuchaytiruvchi omillardan biri hisoblanadi.

Sun'iy intellekt vositalarining mustaqil ta'limga ta'siri

Sun'iy intellekt vositalari talabalar uchun virtual yordamchi vazifasini bajaradi. Ular yordamida talabalar murakkab mavzularni tushunish, matnlarni tahlil qilish, reja tuzish va o'z bilimlarini mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'ladilar.

AI texnologiyalarining mustaqil ta'limdagi asosiy afzalliklari:

- ma'lumotlarga tezkor kirish;
- individual o'quv traektoriyasini yaratish;
- o'zlashtirish darajasini nazorat qilish;
- vaqt tejallishi;
- bilimlarni mustahkamlash imkoniyati.

Biroq sun'iy intellekt vositalaridan noto'g'ri foydalanish ayrim salbiy oqibatlarni ham keltirib chiqarishi mumkin. Jumladan, talabaning tayyor javoblarga haddan tashqari tayanishi mustaqil fikrlash va tanqidiy tahlil ko'nikmalarining sustlashishiga sabab bo'lishi mumkin.

Tadqiqot natijalari va muhokama

Nazariy tahlillar shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt vositalaridan oqilona foydalanish talabalar o'quv motivatsiyasi va mustaqil ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. AI texnologiyalari talabaning o'zlashtirish jarayonini yengillashtiradi, ta'lim resurslariga kirish imkoniyatlarini kengaytiradi hamda bilim olish jarayonini shaxsiylashtiradi.

Biroq ushbu vositalardan foydalanishda akademik halollik tamoyillariga rioya qilish, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va mustaqil tahlil ko'nikmalarini saqlab qolish muhim hisoblanadi.

Xulosa

Sun'iy intellekt texnologiyalari zamonaviy ta'lim tizimining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Ularning ta'lim jarayoniga kirib kelishi talabalar uchun yangi imkoniyatlarni yaratmoqda. Tadqiqot natijalari sun'iy intellekt vositalaridan maqsadli va oqilona foydalanish talabalarning o'quv motivatsiyasini oshirish, mustaqil ta'lim faoliyatini takomillashtirish hamda ta'lim samaradorligini yuksaltirishga xizmat qilishini ko'rsatadi. Shu bilan birga, sun'iy intellektdan foydalanishda mustaqil fikrlash va akademik halollik tamoyillarini saqlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Maslow A. Motivation and Personality. – New York: Harper & Row, 1954.
2. Deci E., Ryan R. Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation. – American Psychologist, 2000.
3. McClelland D. Human Motivation. – Cambridge University Press, 1987.
4. Woolfolk A. Educational Psychology. – Pearson Education, 2020.
5. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education.– Boston, 2019.
6. Luckin R. Machine Learning and Human Intelligence. – London, 2018.
7. Бахтиёров Рафаиль Марсович. Талабаларда ўқув мотивациясини шакллантиришнинг ижтимоий–психологик омиллари.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.8045663>